

Leonard Smolarski

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Wpływ dopłat bezpośrednich na inwestycje w indywidualnych gospodarstwach rolniczych

Wstęp

Jednym z ważniejszych i stosunkowo nowych czynników, mających znaczący wpływ na realizację inwestycji w gospodarstwach rolniczych, są fundusze unijne ukierunkowane na te cele. Z badań Kusza [2007, s. 263–266; 2008a, s. 63–72] wynika, że głównym źródłem finansowania zrealizowanych inwestycji były środki pozyskane w ramach funduszy strukturalnych Unii Europejskiej (UE), czyli bezzwrotny zewnętrzny kapitał obcy, jako źródło finansowania obciążone niskim kosztem i ryzykiem finansowym. Gospodarstwa rolne w Polsce mogą obecnie korzystać z wielu instrumentów wsparcia. Za najważniejsze należy jednak uznać dopłaty bezpośrednie, które stanowią największą sumę funduszy pomocowych, trafiających bezpośrednio do gospodarstw producentów rolnych. W latach 2004–2010 w ramach dopłat bezpośrednich polscy rolnicy otrzymali około 52 mld zł. Celem płatności bezpośrednich jest zabezpieczenie odpowiedniego poziomu dochodów rolników bez podwyższania cen dla konsumentów.

Polscy rolnicy od 2004 r. zostali objęci uproszczonym systemem płatności (tzw. systemem jednolitej płatności obszarowej SAPS – *Single Area Payment Scheme*), który polega na stosowaniu płatności do hektara użytków rolnych (UR), bez względu na rodzaj produkcji rolniczej¹. Płatności bezpośrednie przysługują właścicielom, dzierżawcom lub użytkownikom gospodarstw rolniczych o powierzchni co najmniej 1 ha, przy czym działki rolne kwalifikujące się do płatności nie mogą być mniejsze niż 0,1 ha. Rolnik zobowiązany jest utrzymywać grunty zgodnie z normami dobrej kultury rolnej (DKR) i wymogami wzajemnej zgodności przez cały rok kalendarzowy, w którym został złożony wniosek. Do jego obowiązków należy rów-

¹ Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych [Dz.U. z 2004 r. Nr 6, poz. 40]; Ustawa z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej [Dz.U. z 2007 r. Nr 35, poz. 217]; Ustawa z dnia 29 lutego 2008 r. o zmianie ustawy o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej oraz ustawy o opłacie skarbowej [Dz.U. z 2008 r. Nr 44, poz. 262, tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. Nr 170, poz. 1051].

niez uzyskanie wpisu do ewidencji producentów, poprzez nadanie przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR)² numeru identyfikacyjnego oraz w wyznaczonym terminie złożenie wniosku o przyznanie płatności do biura powiatowego ARiMR w terminie od 15 marca do 15 maja w roku, w którym stara się o płatność obszarową³.

Inwestycje są najważniejszym elementem decydującym o rozwoju podmiotów gospodarczych. Niezależnie od branży i formy własności przedsiębiorstwa zmuszone są do inwestowania, aby rozwijać działalność, a czasami nawet utrzymać ją na dotychczasowym poziomie. Rolnictwo mimo że jest specyficznym działem gospodarki narodowej, nie odbiega w tej kwestii od innych działów. Konkurencja innych gospodarstw, rosnące wymagania odbiorców i wciąż rozwierające się nożyce cen, zmuszają producentów rolnych do ponoszenia nakładów inwestycyjnych [Mikołajczyk 2010, s. 91–100]. Inwestycja rzeczowa to taka, w której nastąpiło przekształcenie dostępnych środków płatniczych w związane środki płatnicze, przy czym połączenie to zachodzi w dobrach (obiektach inwestycyjnych), które potrzebne są do wytwarzania produktów czy świadczenia usług [Kusz 2008b, s. 362; za Różański 2006]. Inwestycje rzeczowe polegają na tworzeniu nowych środków trwałych lub odtwarzaniu i unowocześnianiu majątku trwałego. Prowadzi się je z myślą o zwiększeniu skali i zakresu działalności przedsiębiorstwa, poprawie efektywności gospodarowania, zwiększeniu rentowności, czy polepszeniu pozycji konkurencyjnej [Kusz 2008b, s. 362–367]. Inwestowanie wymaga jednak zgromadzenia kapitału niezbędnego do pokrycia nakładów, które przyniosą efekt zawsze z pewnym opóźnieniem [Sierpińska, Jachna 2004, s. 324]. Z uwagi na stosunkowo mniej korzystną sytuację dochodową w rolnictwie, gromadzenie środków własnych na cele inwestycyjne w gospodarstwach rolniczych jest trudne. Istotną zmianę w tym względzie przyniosło wprowadzenie systemu płatności bezpośrednich. Dopłaty zwiększyły zdolność akumulacji środków na inwestycje dla części gospodarstw średnich i dużych. Wśród głównych rodzajów nakładów inwestycyjnych w rolnictwie należy wymienić nakłady na budynki i budowle oraz na maszyny, narzędzia i urządzenia techniczne [Babuchowska, Marks-Bielska 2010, s. 7–11]⁴.

² Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 stycznia 2004 r. w sprawie wzoru wniosku o wpis do ewidencji producentów oraz wzoru zaświadczenia o nadanym numerze identyfikacyjnym [Dz.U. 2004 r. Nr 10, poz. 91].

³ Dopuszczalne jest złożenie wniosku 25 dni kalendarzowych po tym terminie, czyli do 9 czerwca, jednakże za każdy dzień roboczy opóźnienia należna rolnikowi płatność będzie pomniejszana o 1%.

⁴ Według Sierpińskiej i Jachny [2004, s. 324–331], przedsięwzięcia rozwojowe mogą dotyczyć zarówno zmian wielkości produkcji, jej jakości i struktury asortymentowej, obniżki kosztów, zmiany źródeł zaopatrzenia i kierunków zbytu, jak i powiązań z innymi przedsiębiorstwami, a także inwestycji wspólnych, lokowania nadwyżek kapitału w papiery wartościowe, czy też innych form działania.

Z badań Czubaka [2008, s. 118–127] wynika, że w gospodarstwach rolniczych na środki obrotowe przeznaczono 72% kwot pieniężnych z tytułu dopłat bezpośrednich, a na inwestycje tylko 16%. Kisiel, Babuchowska i Marks-Bielska [2008, s. 98–129] oraz Marks-Bielska i Babuchowska [2009, s. 141–146] stwierdzają, że niski poziom inwestycji nie jest wynikiem bierności polskiego rolnika, lecz przede wszystkim braku środków własnych na ten cel.

Cel i metody badań

Celem badań było określenie wielkości inwestycji rzeczowych w indywidualnych gospodarstwach rolniczych w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich i powierzchni UR, typu rolniczego oraz wielkości ekonomicznej. Dobór gospodarstw do badań był celowy. Badaniami objęto indywidualne gospodarstwa rolnicze z terenu województwa śląskiego, uczestniczące w systemie FADN (*Farm Accountancy Data Network*) – europejskim systemie zbierania danych z gospodarstw rolniczych, prowadzące rachunkowość rolną pod nadzorem Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy (IERiGŻ-PIB)⁵. Obiektami znajdującymi się w polu obserwacji polskiego FADN są gospodarstwa towarowe, mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej rolnictwa. Za takie uznaje się te, które mieszczą się w grupie gospodarstw wytwarzających w danym regionie FADN około 90% wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej. Ustalona liczebność próby polskiego FADN, zaakceptowana przez Komisję Europejską liczy obecnie 11 191 gospodarstw reprezentujących obszar całego kraju. W tej liczbie znalazło się 1426 gospodarstw z „Regionu 800 – Małopolska i Pogórze”, w którym klasyfikuje się 301 badanych gospodarstw z terenu województwa śląskiego. Był to więc dobór celowy, odzwierciedlający liczebność przy uwzględnieniu struktury typów rolniczych, wielkości ekonomicznej i powierzchni użytków rolnych (UR).

W opracowaniu analizie poddano indywidualne gospodarstwa rolnicze z województwa śląskiego, prowadzące rachunkowość rolną w latach 2005–2008. Obszar ten został wybrany z uwagi na specyficzny charakter w ujęciu makroekonomicznym. W regionie tym gospodarstwa rolne położone są wokół terenów silnie uprzemysłowionych, z największą w kraju aglomeracją górnośląską (o znaczeniu europejskim), a rolnictwo jest bardzo zróżnicowane, zarówno pod względem wielkości gospodarstw, jak i charakteru produkcji. Wiele gospodarstw znajduje się na terenach miast i gmin miejsko-wiejskich.

⁵ Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych [Dz.U. z 2001 r. Nr 3, poz. 20].

Ocena wielkości inwestycji rzeczowych w badanych gospodarstwach rolniczych dokonana została na podstawie wartości poniesionych nakładów inwestycyjnych w przeliczeniu na 1 ha UR. W ramach przyjętego kryterium grupowania gospodarstwa rolnicze podzielono ze względu na powierzchnię UR, typ rolniczy i wielkość ekonomiczną. Na podstawie powierzchni UR wyszczególniono następujące grupy obszarowe: małe (< 10 ha), średnie (10–20 ha) i duże (> 20 ha). W ramach typu rolniczego gospodarstwa analizowano w grupach: uprawy polowe, zwierzęta żywione w systemie wypasowym (razem z krowami mlecznymi), zwierzęta ziarnożerne oraz mieszane. Gospodarstwa grupowano również według wielkości ekonomicznej, określanej sumą standardowych nadwyżek bezpośrednich⁶, wszystkich rodzajów działalności występujących w gospodarstwie rolniczym. Wielkość ekonomiczna była mierzona w jednostkach ESU⁷ (1 ESU = 1200 euro). Gospodarstwa pogrupowano według następujących klas wielkości ekonomicznej: małe (< 6 ESU), średnie (6–16 ESU) oraz duże (> 40 ESU). W badaniach pominięto gospodarstwa o typach rolniczych uprawy ogrodnicze, winnice i uprawy trwałe, z uwagi na ich małą liczbę. Wyniki w ramach FADN są bowiem dostępne w przypadku, gdy w danej grupie gospodarstw ich liczba wynosi co najmniej 15.

Przy określeniu zależności między wielkością inwestycji rzeczowych a poziomem dopłat bezpośrednich, gospodarstwa rolnicze podzielono na grupy. Kryterium podziału była wysokość dopłat bezpośrednich do gospodarstwa. Przy grupowaniu według wielkości ekonomicznej i powierzchni UR, opierając się na liście rankingowej badanych gospodarstw rolniczych, wyodrębniono grupy według metody tzw. tercylu. Pierwsza grupa gospodarstw obejmowała 33,3% ich zbiorowości o najniższym poziomie płatności bezpośrednich, druga o przeciętnej (33,3% zbiorowości), a trzecia o wartości najwyższej (33,3% zbiorowości). W ten sposób uzyskano podział gospodarstw rolniczych ze względu na poziom płatności bezpośrednich na pierwszą (I), drugą (II) oraz trzecią (III) grupę. Przy grupowaniu według typu rolniczego wyodrębniono dwie grupy. Pierwsza grupa gospodarstw obejmowała 50% ich zbiorowości o najniższym poziomie płatności bezpośrednich, a druga grupa obejmuje 50% zbiorowości o najwyższym poziomie płatności bezpośrednich. W ten sposób uzyskano więc podział gospodarstw rolniczych ze względu na poziom płatności bezpośrednich na pierwszą (I) i drugą (II) grupę.

⁶ Standardowa nadwyżka bezpośrednia jest nadwyżką wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji. W celu wyeliminowania wpływu zmian w produkcji (np. wywołanych złą pogodą) lub cen produktów i środków produkcji, do obliczeń przyjmowane są średnie z trzech lat odpowiedniego okresu, na podstawie uśrednionych danych rocznych z danego regionu. Z tego właśnie powodu, pojęcie nadwyżki bezpośredniej zostało uzupełnione terminem „standardowa” [Bocian, Malinowska 2010, s. 8].

⁷ ESU (ang. European Size Unit) – europejska jednostka wielkości.

Wyniki badań

Średnie wielkości inwestycji rzeczowych we wszystkich badanych gospodarstwach w latach 2005–2007 były zbliżone i zawierały się w przedziale odpowiednio od 1017,5 do 1057,3 zł/ha UR (tab. 1). W 2008 r. nastąpiło zmniejszenie do 712,7 zł/ha UR, tj. o 26,5% w porównaniu z 2005 r. W poszczególnych latach gospodarstwa prowadziły inwestycje na różnym poziomie wielkości. W grupie o najniższym poziomie dopłat bezpośrednich wielkość inwestycji wy-

Tabela 1

Wielkość inwestycji rzeczowych (zł/ha UR) w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich ogółem (zł) i powierzchni UR (ha)

Grupa gospodarstw	Lata				Zmiana 2008/2005	
	2005	2006	2007	2008	zł	%
Wielkość inwestycji rzeczowych w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich (dla wszystkich badanych gospodarstw z województwa śląskiego)						
I	1284,8	785,5	1234,5	640,8	-644,0	49,9
II	757,0	1258,4	1218,1	674,6	-82,4	89,1
III	1010,8	1151,9	719,4	822,7	-188,1	81,4
Średnio	1017,5	1065,2	1057,3	712,7	-304,8	73,5
Wielkość inwestycji rzeczowych w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich i powierzchni UR						
Małe (< 10 ha)						
I	669,2	1297,7	319,0	627,4	-41,8	93,8
II	227,7	787,5	278,3	340,7	113,0	149,6
III	147,2	222,4	261,8	278,8	131,6	189,4
Średnio	348,0	769,2	286,4	415,6	67,6	144,3
Średnie (10–20 ha)						
I	1471,0	710,0	1025,3	343,7	-1127,3	23,4
II	1168,1	830,3	455,2	220,9	-947,2	18,9
III	1820,8	1325,3	1131,0	371,6	-1449,2	20,4
Średnio	1486,6	955,2	870,5	312,1	-1174,5	20,9
Duże (> 20 ha)						
I	1169,9	1617,9	1659,4	816,8	-353,1	69,8
II	1139,6	403,9	972,2	562,9	-576,7	49,4
III	937,5	1423,1	669,2	934,9	-2,6	99,7
Średnio	1082,3	1148,3	1100,2	771,5	-310,8	73,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

kazywała charakter niejednorodności i z 1284,8 zł/ha UR w 2005 r. zmniejszyła się do 640,8 zł/ha UR. W gospodarstwach o średnim poziomie płatności najczęściej inwestycji prowadzono w latach 2006–2007, w których ich wartość wynosiła około 1240 zł/ha UR. Z kolei w 2005 r. inwestycje były relatywnie niższe (757 zł/ha UR) i zbliżone do tych z 2008 r. (674,6 zł/ha UR), a więc zmniejszyły się w tym okresie o 10,9%. W grupie o najwyższych płatnościach najczęściej inwestowano w latach 2005–2006 (1010,8–1151,9 zł/ha UR), a w 2008 r. wartość inwestycji zmniejszyła się do 822,7 zł/ha UR, tj. o 18,6% w stosunku do 2005 r. Dokonując analizy średnich wyników inwestycji rzeczowych w zależności od wysokości płatności, można stwierdzić, że w 2005 r. gospodarstwa o najniższym poziomie dopłat bezpośrednich uzyskały najwyższą wartość inwestycji (1284,8 zł/ha UR), większą o 274 zł/ha UR niż te o najwyższych płatnościach. W 2007 r. wystąpiła natomiast jednolita tendencja malejącej wielkości inwestycji, wraz ze wzrostem wysokości dopłat, z kolei różnica między gospodarstwami o najniższym poziomie dopłat (1234,5 zł/ha UR), a tymi o najwyższych płatnościach bezpośrednich (719,4 zł/ha UR) wynosiła 47,1%. W 2008 r. inwestycje uzyskiwały niewielki, lecz systematyczny wzrost, a w 2006 r. różnica między gospodarstwami o najniższym poziomie dopłat (785,5 zł/ha UR), a tymi o najwyższych płatnościach bezpośrednich (1151,9 zł/ha UR) wynosiła 366,4 zł/ha UR.

W obiektach badawczych, pogrupowanych według wielkości obszarowej, w gospodarstwach małych (< 10 ha) wartości inwestycji rzeczowych były stosunkowo najmniejsze. Wystąpiło również podobne zjawisko do tego, jak przy średnich wynikach we wszystkich badanych gospodarstwach w 2007 r., tzn. wielkości inwestycji zmniejszały się wraz ze wzrostem wysokości dopłat bezpośrednich, a sytuacja taka wystąpiła w każdym analizowanym roku. Tak ukształtowane wielkości inwestycji wynikały z relacji wartości inwestycji rzeczowych do wielkości powierzchni UR w poszczególnych grupach gospodarstw. W grupie o najniższych płatnościach znajdują się gospodarstwa o najmniejszym areale upraw oraz dużo gospodarstw o typie zwierzęta ziarnożerne, w których wartość inwestycji rozkładała się na stosunkowo małe powierzchnie UR potrzebne do prowadzenia produkcji rolniczej. Z kolei w skład grupy o średnim poziomie dopłat bezpośrednich wchodziły gospodarstwa o typie zwierzęta wypasowe, które w strukturze upraw posiadają TUZ, stąd też nie są to wielkie gospodarstwa pod względem obszarowym, a ich relatywnie wysoka wartość inwestycji (tab. 2) rozkładała się na powierzchnie, które wykorzystywały do swojej produkcji (mniejsze powierzchniowo gospodarstwa ze zwierzętami wypasowymi wchodziły również w skład grupy o najniższych płatnościach). Grupa o najwyższym poziomie dopłat bezpośrednich, to głównie gospodarstwa o typie uprawy polowe, które w celu zapewnienia ich właścicielom zadowalających dochodów, które wymagały zaangażowania największych obszarów UR dlatego wielkość

inwestycji rzeczowych w relacji do powierzchni UR była w tych gospodarstwach dużo niższa niż w pozostałych.

W 2008 r., w większości analizowanych gospodarstw, wartość inwestycji rzeczowych wykazywała spadki. Przyczyną tego zjawiska był wysoce niekorzystny wskaźnik relacji cen (tzw. nożyce cen) sprzedawanych produktów rolnych do towarów i usług zakupywanych na cele bieżącej produkcji rolniczej i inwestycji⁸. Stąd też, z uwagi na zwiększające się koszty, tempo inwestycji w gospodarstwach zostało wyhamowane. Ponadto, w latach 2007–2008 średnie powierzchni UR zwiększały się z uwagi na korzyści płynące z coraz większych dopłat do użytkowanych rolniczo gruntów, a największe nasilenie tego procesu miało miejsce właśnie od 2007 r., a szczególnie w 2008 r. Był to więc dodatkowy czynnik, który spowodował, że wartość inwestycji rzeczowych w relacji do stosunkowo większych powierzchni UR przyjmowała mniejsze wartości w tym okresie, w związku z czym wyniki w analizowanych gospodarstwach przedstawiały takie właśnie kierunki i tendencje. Podobne przyczyny ukształtowania się relacji wielkości inwestycji rzeczowych wystąpiły w gospodarstwach dużych (> 20 ha), jednakże skala ich wartości była w tym przypadku dużo większa. Prowadzone inwestycje rzeczowe były również, tak jak i w poprzednich grupach, najmniejsze w 2008 r. i zawierały się w przedziale 562,9–934,9 zł/ha UR. Podobna sytuacja wystąpiła w grupie gospodarstw o najniższym poziomie dopłat bezpośrednich, w których wielkość inwestycji rzeczowych w latach 2005–2007 była stosunkowo najwyższa i zawierała się w granicach 1169,9–1659,4 zł/ha UR. Z kolei w grupie gospodarstw o najwyższym poziomie płatności inwestycje zawierały się w tych latach w przedziale odpowiednio 937,5–669,2 zł/ha UR. Średnie wartości inwestycji w grupie (> 20 ha) były najwyższe i najbardziej ustabilizowane w latach 2005–2007 (odpowiednio 1082,3–1100,2 zł/ha UR), obniżając się tylko w 2008 r. do 771,5 zł/ha UR. Oznacza to, że w porównaniu z gospodarstwami małymi (< 10 ha) i średnimi (10–20 ha) w gospodarstwach największych (> 20 ha) kwoty z tytułu dopłat obszarowych miały duży wpływ na prowadzone inwestycje, a poziom ich realizacji był podobny w badanym okresie (z wyjątkiem 2008 r.).

W gospodarstwach średnich (10–20 ha) inwestycje przebiegały nieco inaczej niż w gospodarstwach małych i dużych. W każdej grupie wydzielonej według kryterium poziomu płatności bezpośrednich wystąpiła duża różnica między

⁸ Wskaźnik nożyc cen w 2008 r. zmalał przede wszystkim pod wpływem dynamicznego wzrostu cen środków produkcji, któremu towarzyszyły obniżki cen podstawowych produktów rolniczych, w tym głównie zbóż i mleka. Zdecydowane podwyżki cen energii, surowców i nawozów mineralnych na światowych rynkach skutkowały w 2008 r. wzrostem cen detalicznych nawozów mineralnych o ponad 38%, podwyżkami cen środków ochrony roślin o 10% oraz wzrostem cen energii o 5% [Kowalski 2010, s. 121–127].

wartością inwestycji przeprowadzonych w 2005 i 2008 r. Najwięcej inwestycji realizowano w 2005 r. w gospodarstwach o najwyższym poziomie dopłat bezpośrednich (1820,8 zł/ha UR), co w porównaniu do 2008 r. (371,6 zł/ha UR) spowodowało zmianę (zmniejszenie) inwestycji rzeczowych o 1449,2 zł/ha UR. W grupie gospodarstw o najniższych dopłatach zmiana była nieco mniejsza i w porównaniu z 2005 r. inwestycje zmniejszyły się o 1127,3 zł/ha UR. Na tak ukształtowane wyniki mogły mieć wpływ gospodarstwa o typie zwierzęta wypasowe, ponieważ ich duża liczba wchodziła w skład grupy o najwyższym poziomie dopłat. Wysokie wartości inwestycji w tych gospodarstwach w latach 2005–2007 (tab. 2) przyczyniały się do tego, że w grupie o najwyższych dopłatach (w gospodarstwach 10–20 ha) również kwoty te były największe. Ponadto w gospodarstwach (10–20 ha) znajdowały się te o typie zwierzęta ziarnożerne, w których inwestycje w latach 2006–2008 zmniejszały się. Stąd też w gospodarstwach średnich w tym okresie oddziaływanie płatności bezpośrednich na inwestycje było stosunkowo mniejsze.

Tabela 2

Wielkość inwestycji rzeczowych (zł/ha UR) w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich (zł) i typu rolniczego gospodarstwa

Grupa gospodarstw	Lata				Zmiana 2008/2005	
	2005	2006	2007	2008	zł	%
Uprawy polowe						
I	339,8	652,4	809,9	577,6	237,8	170,0
II	587,2	969,5	434,6	924,8	337,6	157,5
Średnio	463,5	810,9	622,2	751,2	287,7	163,7
Zwierzęta w systemie wypasowym						
I	2632,7	2904,8	3567,0	1595,1	-1037,6	60,6
II	2165,6	2342,2	2002,3	1161,6	-1004,0	53,6
Średnio	2399,2	2623,5	2784,7	1378,3	-1020,9	57,1
Zwierzęta ziarnożerne						
I	674,9	865,3	207,2	937,1	262,2	138,9
II	1897,0	936,1	721,6	503,1	-1393,9	26,5
Średnio	1286,0	900,7	464,4	720,1	-565,9	82,7
Mieszane						
I	597,2	505,1	1026,4	206,8	-390,4	34,6
II	801,4	604,1	531,8	461,5	-339,9	57,6
Średnio	699,3	554,6	779,1	334,1	-365,2	46,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

Spośród wszystkich obiektów badawczych wydzielonych według kryterium systemu produkcji, w gospodarstwach o typie rolniczym zwierzęta wypasowe dokonywano największych inwestycji rzeczowych na jednostkę powierzchni w analizowanym okresie (tab. 2). Największe kwoty na inwestycje przeznaczano w gospodarstwach o najniższym poziomie dopłat bezpośrednich w latach 2005–2007 (2632,7–3567 zł/ha UR), z jednolitą tendencją rosnącą, i dopiero w 2008 r. nastąpiło ich zmniejszenie do 1595,1 zł/ha UR, a w porównaniu z 2005 r. był to spadek o 39,4%. W gospodarstwach o najwyższych dopłatach bezpośrednich w latach 2005–2007 wartości inwestycji kształtowały się natomiast w granicach 2002,3–2342,2 zł/ha UR, a w 2008 r. nastąpił spadek do 1161,6 zł/ha UR (zmniejszenie o 46,4% w stosunku do 2005 r.). W gospodarstwach o typie rolniczym zwierzęta wypasowe uzyskiwano w badanym okresie najwyższe wartości inwestycji rzeczowych w stosunku do powierzchni UR, gdyż dotyczyły one głównie modernizacji oraz budowy i rozbudowy dużych obiektów inwentarskich, niejednokrotnie z wyposażeniem w nowoczesne maszyny i urządzenia⁹. Miało to związek z dość dobrze ustabilizowaną koniunkturą na rynku mleka oraz mięsa wołowego [Kowalski 2009, s. 121–135].

W gospodarstwach o typie zwierzęta ziarnożerne wartości inwestycji były nieco mniejsze od tych z gospodarstw o typie zwierzęta wypasowe, a w tych o najwyższym poziomie dopłat bezpośrednich wystąpiła jednolita tendencja malejąca w badanym okresie (z relatywnie wysokiego poziomu 1897 zł/ha UR w 2005 r. do 503,1 zł/ha UR w 2008 r.). Spowodowało to zmniejszenie inwestycji rzeczowych w porównaniu z 2005 r. o 1393 zł/ha UR. Najniższa wartość inwestycji wystąpiła w grupie o najmniejszych dopłatach w 2007 r., i wynosiła 207,2 zł/ha UR, natomiast w pozostałych latach w tej samej grupie wielkości inwestycji zawierały się w przedziale 674,9–937,1 zł/ha UR. Taka sytuacja była spowodowana kształtowaniem się cen na rynku trzody chlewnej, które (w analizowanym okresie) w 2005 r. były najlepsze dla producentów i w kolejnych latach spadały, przyczyniając się do obniżenia produkcji, co wpłynęło na zmniejszenie zainteresowania prowadzeniem inwestycji w gospodarstwach o typie zwierzęta ziarnożerne. W gospodarstwach o typie rolniczym uprawy polowe wartości inwestycji rzeczowych były stosunkowo mniejsze niż w poprzednim typie, a wyniki uzyskane w 2008 r. przewyższały te z 2005 r., co przyczyniło się do tego, że zarówno w grupie pierwszej, jak i w drugiej wystąpiło zwiększenie inwestycji w 2008 r. (w grupie pierwszej o 237,8 zł/ha UR, w grupie drugiej o 337,6 zł/ha UR) w porównaniu z 2005 r. Wyniki w gospodarstwach o typie rolniczym uprawy polowe były spowodowane mniejszymi inwestycjami w gospodarstwach małych, natomiast

⁹ Wysokie wartości inwestycji w gospodarstwach o tym typie rolniczym potwierdzają również badania Kusza [2008c, s. 33–44].

wielkie inwestycje w większych gospodarstwach były przeliczane w stosunku do ich powierzchni obszarowych, stąd relatywnie niskie kwoty. W gospodarstwach o mieszanym typie rolniczym wartość inwestycji w obydwu grupach poziomu dopłat bezpośrednich w 2008 r. zmniejszyła się (w grupie pierwszej o 390,4 zł/ha UR, w grupie drugiej o 339,9 zł/ha UR) w porównaniu z 2005 r.

W tabeli 3 przedstawiono wielkość inwestycji rzeczowych w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich i wielkości ekonomicznej. W gospodarstwach małych (< 6 ESU) inwestowano najmniej, lecz największe kwoty wydatkowano w grupie o najniższym poziomie dopłat bezpośrednich w latach 2005–2006, odpowiednio 988,7 i 836,8 zł/ha UR. Z kolei w latach 2007–2008 wielkość inwestycji spadła w tej grupie prawie dwukrotnie. Podobne wielkości i tendencje w tym samym okresie i w tej samej grupie wystąpiły w gospodarstwach średnich (6–16 ESU), z tą tylko różnicą, że w 2007 r. wartość inwestycji była większa i wynosiła 1186,9 zł/ha UR. W gospodarstwach małych (< 6 ESU) w grupie o średnich i najwyższych dopłatach w badanym okresie inwestycje były względnie ustabilizowane (194,9–384,4 zł/ha UR), odnotowano także ich wzrost w 2008 r.

Tabela 3

Wielkość inwestycji rzeczowych (zł/ha UR) w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich (zł) i wielkości ekonomicznej (ESU)

Grupa gospodarstw	Lata				Zmiana 2008/2005	
	2005	2006	2007	2008	zł	%
	Małe (< 6 ESU)					
I	988,7	836,8	393,0	432,0	-556,7	43,7
II	230,0	363,3	384,4	344,7	114,7	149,9
III	296,7	344,4	194,9	320,9	24,2	108,2
Średnio	505,1	514,8	324,1	365,8	-139,3	72,4
Średnie (6–16 ESU)						
I	893,2	824,4	1186,9	446,0	-447,2	49,9
II	854,2	831,4	831,4	343,7	-510,5	40,2
III	1045,9	408,1	418,7	836,1	-209,8	79,9
Średnio	931,1	688,0	812,3	542,0	-389,1	56,7
Duże (> 16 ESU)						
I	1393,8	2134,4	1998,4	963,0	-430,8	69,1
II	1397,0	475,2	1134,9	833,5	-563,5	59,7
III	830,1	1664,1	743,8	819,8	-10,3	98,8
Średnio	1207,0	1424,6	1292,4	872,1	-334,9	75,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN.

w porównaniu z 2005 r. w grupie o średnich dopłatach (o 49,9%), a w grupie o najwyższych dopłatach o 8,2%. W tym samym czasie w gospodarstwach średnich (6–16 ESU) w tych grupach wartość inwestycji była wyższa (343,7–1045,9 zł/ha UR), lecz wystąpiły spadki w 2008 r. w porównaniu z 2005 r. – w grupie o średnich dopłatach o 59,8%, a w grupie o najwyższym poziomie płatności o 20,1%. Największe inwestycje rzeczowe prowadzono w gospodarstwach dużych (> 16 ESU), a w grupie o najniższych dopłatach bezpośrednich wystąpiły relatywnie najwyższe wartości. W 2005 r. gospodarstwa z tej grupy inwestowały na poziomie 1393,8 zł/ha UR, a rok później wartość ta wzrosła jeszcze do 2134,4 zł/ha UR. W następnych latach następował systematyczny spadek inwestycji, które w 2008 r. wynosiły 963 zł/ha UR (zmniejszenie w porównaniu z 2005 r. o 30,9%). W grupie o średnich dopłatach za ten sam okres spadek inwestycji był jeszcze większy, gdyż wyniósł 40,3%. Z kolei w gospodarstwach o najwyższym poziomie dopłat bezpośrednich w 2005 r. i w latach 2007–2008 wyniki były stosunkowo niskie (743,8–830,1 zł/ha UR) i tylko w 2006 r. wartość inwestycji rzeczowych była w tej grupie najwyższa i wynosiła 1664,1 zł/ha UR. Wydaje się więc, że rolnicy z gospodarstw dużych (>16 ESU) z grupy o najniższych, a w szczególności o najwyższych płatnościach, powinni przeznaczyć więcej środków finansowych na inwestycje rzeczowe w 2007 r. Koniunktura na rynku sprzedawanych przez nich produktów rolnych była wtedy relatywnie dobra (w odróżnieniu od 2008 r.), a czwarty już z kolei rok otrzymywania przez nich pieniędzy z dopłat bezpośrednich pozwalał zwiększyć zdolność akumulacyjną środków finansowych na inwestycje.

Wnioski

W opracowaniu określono wielkość inwestycji rzeczowych w indywidualnych gospodarstwach rolniczych w zależności od poziomu dopłat bezpośrednich i powierzchni użytków rolnych (UR), typu rolniczego oraz wielkości ekonomicznej. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Największe inwestycje rzeczowe prowadzono w gospodarstwach dużych zarówno pod względem obszarowym, jak i wielkości ekonomicznej, a spośród gospodarstw wydzielonych ze względu na system produkcji rolniczej w tych o typie zwierzęta wypasowe.
2. Na ogół w każdym analizowanym roku, wraz ze wzrostem poziomu dopłat bezpośrednich (a zarazem zwiększaniem się obszarów UR), w poszczególnych grupach gospodarstw wielkość inwestycji rzeczowych w przeliczeniu na jednostkę powierzchni UR zmniejszała się.

3. Mimo corocznego wzrostu stawek dopłat bezpośrednich nie odnotowano stałej tendencji rosnącej w realizacji inwestycji w gospodarstwach rolniczych. Zasadniczą przyczyną tego była niekorzystna relacja cen produktów rolnych sprzedawanych przez rolników do towarów i usług zakupywanych na cele bieżącej produkcji rolniczej i inwestycji w niektórych latach. Również sytuacja na branżowych rynkach rolnych, a szczególnie na rynku zwierząt ziarnożernych powodowała (w zależności od koniunktury) wzrost lub spadek liczby realizacji inwestycji w poszczególnych grupach gospodarstw rolniczych. Ponadto, w niektórych gospodarstwach powiększono obszar UR z uwagi na korzyści płynące z wyższych dopłat, co dodatkowo przyczyniało się do tego, że wielkość inwestycji w relacji do większych powierzchni UR przyjmowała w tym czasie niższe wartości.
4. Dopłaty bezpośrednie przyczyniły się do wzrostu wartości realizowanych inwestycji w gospodarstwach rolniczych, a szczególnie w tych, do których trafiały największe środki pieniężne z tytułu płatności obszarowych.
5. Rolnicy z gospodarstw dużych (> 16 ESU) o najwyższych płatnościach od 2007 r. prowadzili inwestycje na relatywnie niższym poziomie (w porównaniu z tymi z grup o najniższych i średnich dopłatach). Potencjał produkcyjny tych gospodarstw był stosunkowo duży, a wzrastające kwoty środków pieniężnych otrzymywanych z tytułu dopłat bezpośrednich pozwalały ich właścicielom na finansowanie większych inwestycji rzeczowych w tym okresie.

Literatura

- BABUCHOWSKA K., MARKS-BIELSKA R.: *Płatności bezpośrednie w kontekście inwestycji w gospodarstwach rolnych*. Roczniki Naukowe SERiA, t. XII, z. 1, 2010.
- BOCIAN M., MALANOWSKA B.: *Wyniki standardowe uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim FADN w 2008 r.* Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010.
- CZUBAK W.: *Rozdysponowanie dopłat bezpośrednich w gospodarstwach rolnych korzystających z funduszy UE w Wielkopolsce*. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 4, 2008.
- KISIEL R., BABUCHOWSKA K., MARKS-BIELSKA R.: *Wykorzystanie dopłat bezpośrednich przez rolników z województwa warmińsko-mazurskiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2008.
- KOWALSKI A. (red.): *Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2008 roku*. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2009.
- KOWALSKI A. (red.): *Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2009 roku*. IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010.

- KUSZ D.: *Źródła finansowania inwestycji rzeczowych w wybranych gospodarstwach rolniczych Podkarpacia*. Roczniki Naukowe SERiA, t. IX, z. 1, 2007.
- KUSZ D.: *Finansowanie działalności inwestycyjnej w wybranych gospodarstwach rolniczych Podkarpacia*. Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 66, 2008a.
- KUSZ D.: *Inwestycje rzeczowe w wybranych gospodarstwach rolniczych Podkarpacia*. Roczniki Naukowe SERiA, t. X, z. 3, 2008b.
- KUSZ D.: *Inwestycje rzeczowe w wybranych gospodarstwach rolniczych o różnych kierunkach gospodarczych*. Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 67, 2008c.
- MARKS-BIELSKA R., BABUCHOWSKA K.: *Wsparcie dochodów rolników w formie dopłat bezpośrednich*. Zeszyty Naukowe SGGW, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 75, 2009.
- MIKOŁAJCZYK J.: *Wyniki ekonomiczne a nakłady inwestycyjne w indywidualnych gospodarstwach rolnych uczestniczących w polskim FADN w zależności od typu rolniczego*. Problemy Rolnictwa Światowego, t.10 (XXV), z. 1, 2010.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 stycznia 2004 r. w sprawie wzoru wniosku o wpis do ewidencji producentów oraz wzoru zaświadczenia o nadanym numerze identyfikacyjnym [Dz.U. 2004 r. Nr 10, poz. 91].
- SIERPIŃSKA M., JACHNA T.: *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych [Dz.U. z 2004 r. Nr 6, poz. 40].
- Ustawa z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej [Dz.U. z 2007 r. Nr 35, poz. 217].
- Ustawa z dnia 29 listopada 2000 r. o zbieraniu i wykorzystywaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych [Dz.U. z 2001 r. Nr 3, poz. 20].
- Ustawa z dnia 29 lutego 2008 r. o zmianie ustawy o płatnościach do gruntów rolnych i płatności cukrowej oraz ustawy o opłacie skarbowej [Dz.U. z 2008 r. Nr 44, poz. 262; Tekst jednolity Dz.U. z 2008 r. Nr 170, poz. 1051].

The Impact of Direct Payments for Investments in Individual Farms

Abstract

The paper presented the impact of direct payments on the investing activity in the agricultural holdings. The research included individual agricultural holdings (located in Silesian Voivodeship), participating in the EU-FADN. The research period covered the years 2005–2008. It was shown that the direct payments

resulted in the increase in the value of investments in farms, especially in those which were the largest beneficiaries of the area payments. Although the annual growth of direct payments was observed, there was not any clear relationship between the amount of subsidies, and the rising level of investments in farms. The largest investments were carried out in the group of large farms, both in terms of the area and the economic size. Production capacity of those holdings allowed their owners to commit more cash to achieve this goal than they had done before.